

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE BY THE MEANS OF ART THERAPY

Статтю присвячено проблемі формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Визначено, що належний рівень сформованості соціальної компетентності здатен забезпечити стійку продуктивність майбутнього фахівця в усіх сферах професійної діяльності та успішність його адаптації до мінливих умов соціального середовища. Як ефективний засіб формування соціальної компетентності розглядається арт-терапія, участь у якій дозволяє реалізувати не тільки професійні, а й особистісні запити здобувачів вищої освіти. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні основних засад формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, можливостей застосування арт-терапії для його здійснення в позааудиторній роботі закладу вищої освіти. Характеризовано використання дефініції «соціальна компетентність» у працях українських та зарубіжних вчених. Надано визначення поняття «соціальна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери». Розкривається потреба закладів вищої освіти у застосуванні інноваційних підходів до професійно-особистісного розвитку фахівця в межах позааудиторної виховної роботи. Зазначається, що залучення до арт-терапевтичної діяльності забезпечує виникнення у здобувача вищої освіти емоцій, які збагачують його соціальний досвід, а також допомагає в активізації внутрішніх ресурсів, підтримці балансу всіх сфер життя, що сприяє уникненню емоційного вигорання. Виокремлюються завдання, які необхідно розв'язати за допомогою арт-терапевтичної діяльності з метою формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Відповідно до визначених завдань висвітлюються деякі види арт-терапевтичної діяльності (ізоматеріал, мандалотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, кінотерапія, драматерапія, фототерапія) та окреслюється їх спрямування на різні аспекти формування соціальної компетентності.

Ключові слова: соціальна компетентність, арт-терапія, майбутні фахівці соціальної

сфери, професійна підготовка, позааудиторна робота.

The article is devoted to the problem of formation of social competence of future specialists in the social sphere. It was determined that the proper level of social competence formation is able to ensure the stable productivity of the future specialist in all spheres of professional activity and success of his adaptation to the changing conditions of the social environment. Art therapy is considered as an effective means of formation of social competence, participation in which allows realizing not only professional, but also personal requests of students of higher education. The purpose of the article is the theoretical substantiation of the basic principles of the forming social competence of future specialists in the social sphere, the possibilities of using art therapy for its implementation in the extracurricular work of a higher education institution. The use of the definition «social competence» in the works of Ukrainian and foreign scientists is characterized. The definition of the concept of «social competence of future specialists in the social sphere» is given. The need for higher education institutions to apply innovative approaches to the professional and personal development of a specialist within extracurricular educational work is revealed. It is noted that involvement to the art therapy activity ensures the emergence of emotions in the student of higher education that enrich his social experience, and also helps in activating internal resources, maintaining the balance of all spheres of his life, which helps to avoid emotional burnout. Tasks that need to be solved with the help of art therapy activity in order to formation of social competence of future specialists in the social sphere are singled out. In accordance with the defined tasks, some types of art therapy activity (isomaterial, mandala therapy, fairy-tale therapy, sand therapy, film therapy, drama therapy, photo therapy) are highlighted and their orientation to various aspects of formation of social competence is outlined.

Key words: social competence, art therapy, future specialists in the social sphere, professional training, extracurricular work.

УДК 37.035:378.2:7.077

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.39>

Атрошенко Т.Ю.,

докт. філософії,
ст. викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Сегеда Н.А.,

докт. пед. наук,
професор кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Мільчевська Г.С.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Суттєві зрушення у соціально-економічній та політичній сферах життя українського суспільства, викликані воєнними діями, міграційними процесами, значно вплинули на добробут населення. Нестабільність емоційного фону, недостатність можливостей для належного фінансового забезпечення свого існування, проблеми громадян, пов'язані з отриманням ними гарантованих

державою соціальних послуг, визначають потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ставати посередниками між особистістю і державно-громадськими структурами.

Наразі заклади вищої освіти, відповідно до компетентнісного підходу, спрямовують свою діяльність на формування у здобувачів інтегральної здатності до вирішення професійних задач, на що вказують завдання, визначені в Законі України

«Про вищу освіту» (2014 р.), а також вимоги до змісту освіти, представлені у стандартах вищої освіти. Однією з найбільш суттєвих професійних компетентностей, які мають бути сформовані у фахівця соціальної сфери, виступає соціальна компетентність. Вона обумовлює готовність працівника до перетворення оточуючої дійсності, взаємодії з об'єктами та суб'єктами професійної діяльності, самореалізації в умовах мінливого соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема підготовки фахівців у системі вищої освіти на основі компетентнісного підходу активно обговорюється вченими в різних галузях наукового знання (О. Гулай, О. Дубасенюк, О. Заблоцька, В. Лунячек, Л. Овсієнко, Н. Побірченко, В. Радкевич, В. Ягупов та інші). Сучасні тенденції підготовки фахівців соціальної сфери в Україні та закордоном розглядають Р. Вайнола, М. Волошенко, А. Капська, Г. Лещук, В. Логвиненко, О. Михайленко, Л. Романовська, І. Савельчук, С. Чернета.

Дослідження проблеми формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі їх фахової підготовки здійснено українськими (В. Бабаліч, Т. Василюк, О. Грибановою, Я. Лукацькою, С. Остапенко, О. Субіною, Т. Тюльпою) та зарубіжними (Н. Ахтер, С. Гарвієн, Г. Гедвілієне, С. Зізієне, З. Ікбал, М. Озтюрк, А. Пасвенскієне, Дж. Росінський, Р. Табассум) вченими. Б. Таборська та Р. Олівейра підкреслюють значення соціальної компетентності, вказуючи на те, що вона може стати рушієм соціальної еволюції [8, с. 679]. Визначенню засобів формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери присвятили свої дослідження О. Лісовець, І. Сидорук, К. Червоненко та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що для фахівців соціальної сфери належний рівень сформованості соціальної компетентності є одним із основоположних чинників їх ефективної професійної діяльності. Цим обумовлена необхідність пошуку оптимальних шляхів її формування та їх гармонійної інтеграції в освітній процес. Одним із засобів підготовки соціально компетентного фахівця завдяки своїй доступності та можливості активізувати внутрішній потенціал людини виступає арт-терапевтична діяльність. Участь у арт-терапевтичній діяльності дозволяє реалізувати не тільки професійні, а й особистісні запити здобувачів вищої освіти. Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до проблеми формування соціально компетентного фахівця соціальної сфери, використання для цього ресурсів арт-терапії поки не знайшло достатньої уваги і потребує більш детальної теоретико-методичної розробки.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні основних засад формування соціальної

компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, можливостей застосування арт-терапії для його здійснення в позааудиторній роботі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до суспільних потреб, запитів ринку праці заклади вищої освіти мають готувати соціально компетентних фахівців, здатних до ефективної взаємодії з соціумом, самореалізації та професійного зростання. Обумовлено це не лише тим, що весь спектр обов'язків соціального працівника / педагога безпосередньо пов'язаний із соціальними контактами з іншими людьми, а й з тим, що ці контакти мають реалізуватися максимально ефективно, без ризику виникнення непорозумінь чи встановлення психологічних бар'єрів у спілкуванні.

Характеризуючи соціальну компетентність, можна відзначити, що дане поняття не має єдиного визначення, що пов'язано з комплексністю самої дефініції. Тому вчені найчастіше виокремлюють конкретні завдання, які вирішують за допомогою даного утворення. Проте вони сходяться в думці, що соціальна компетентність фахівця характеризує його особисту ефективність, успішність у адаптації до нових умов життя та праці, благополуччя в соціальній життєдіяльності.

Соціальній компетентності надають наступні визначення: інтегративна характеристика особистості, цілісне динамічне утворення, сукупність особистісних якостей, здібностей, мотивів соціальної діяльності, соціальних компетенцій (інтеграція соціальних знань, розуміння основ соціальної дійсності, соціального й культурного середовища, у котрих виконується діяльність, соціальних умінь), цінностей, котрі відбиваються у здатності поєднати теорію і практику, передбачати зміни та заздалегідь бути до них готовими (І. Сидорук) [5, с. 192]; спектр інтеграційних категорій, зміст яких включає в себе сукупність знань про соціум і особистість, систему складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценарії поведінки в типових соціальних ситуаціях, які дозволяють адекватно адаптуватися і приймати рішення (Т. Тюльпа) [6, с. 195]; важлива риса здобувачів вищої освіти, що підвищує їхню соціальну гармонію, розвиває значущі та підтримувальні дружні стосунки, задовольняє їхні потреби як важливого члена сім'ї, суспільства і групи (Р. Табассум, Н. Ахтер, З. Ікбал) [7, с. 111]; здатність індивіда оптимізувати свою соціальну поведінку залежно від наявної соціальної інформації (Б. Таборська та Р. Олівейра) [8, с. 679].

У «Психологічному словнику» (В. Синявський, О. Сергєєнкова) надано визначення соціально-психологічної компетентності: «здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків, орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно

визначати індивідуальні особливості та емоційні стани інших людей, вибирати адекватні засоби у процесі взаємодії з ними» [4, с. 288]. Відповідно до даного визначення вважаємо за доцільне розглядати її як складову частину компетентності соціальної, яка проявляється саме через здатність до міжособистісної взаємодії.

Згідно «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери», соціальні компетентності пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною дійсністю особистості (здатність до співпраці; уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; комунікативні навички й навички взаєморозуміння; уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах; активна участь у житті громади; уміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо) [2, с. 58].

Відповідно до Рекомендації Ради ЄС від 22 травня 2018 року «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя» (2018/С 189/01) однією з ключових компетентностей визначено «особистісну, соціальну компетентність та вміння вчитися», якою передбачається розуміння правил поведінки та спілкування, загальноприйнятих у різних суспільствах і середовищах, завдяки чому забезпечуються ефективні міжособистісні взаємини та активна участь людини в суспільному житті, а також вміння конструктивно спілкуватися в різних середовищах, співпрацювати в команді та вести перемовини [3, с. 11]. Звертається увага на здатність особистості керувати своєю кар'єрою та соціальними взаємодіями.

Враховуючи наведені визначення та змістову складову фахової підготовки соціальних працівників, соціальну компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери можемо схарактеризувати, як інтегральну здатність особистості, яка здобувається нею в процесі засвоєння соціального досвіду, включає сукупність рис, мотивів, соціальних знань, умінь і навичок, способів мислення, пов'язана з умінням взаємодіяти в системі міжособистісних стосунків, інтеріоризувати соціальні норми і цінності, виконувати соціальні ролі, діяти соціально відповідально і обумовлює ефективне виконання професійних обов'язків та прагнення до саморозвитку.

Важливими складовими соціальної компетентності майбутнього фахівця виступають його пізнавальна діяльність, розвинений соціальний інтелект і соціальна грамотність, які сприяють засвоєнню наявних та створенню нових моделей професійного функціонування, забезпечують пошук нових способів професійної самореалізації [6, с. 196]. Дослідниками часто зазначається прояв соціальної компетентності через здатність взаємодіяти в команді, здатність до самоаналізу, відповідальність, самостійність, соціальну адаптованість, емпатійність, толерантність, комунікабельність.

Певна частина процесу формування соціальної компетентності реалізується в межах аудиторного навчання здобувачів вищої освіти, проте суттєвим є також внесок позааудиторної роботи, здійснюваної науково-педагогічними працівниками закладу на основі компетентнісного, особистісно-орієнтованого й студентоцентрованого підходів. Хоча вони й можуть варіювати в залежності від фокусу та мети конкретної освітньої програми, однак у будь-якому випадку перед кожним закладом вищої освіти постає необхідність перегляду традиційних форм позааудиторної виховної роботи та пошуку інноваційних підходів до формування особистості майбутнього фахівця.

У позааудиторній роботі як невід'ємній частині професійної підготовки фахівців соціальної сфери може застосовуватись значний арсенал інноваційних технологій, серед яких визначне місце належить арт-терапії, чиї можливості можуть бути використані в якості ефективного засобу професійно-особистісного розвитку фахівця.

Застосування арт-терапії в освітньому процесі має потужний потенціал у створенні психологічно комфортного педагогічного середовища, сприяє гармонізації розвитку особистості через здатність до самовираження й самопізнання [1, с. 149].

Залучення до арт-терапевтичної діяльності забезпечує виникнення у здобувача вищої освіти емоцій, які збагачують його соціальний досвід. Крім того, для фахівця соціальної сфери, у зв'язку з постійною необхідністю спілкування з вразливими верствами населення, вкрай важливими формуваннями виступають стресостійкість та саморегуляція. Арт-терапія допомагає в активізації внутрішніх ресурсів, підтримці балансу всіх сфер життя, що сприяє уникненню емоційного вигорання.

Отже, у контексті формування соціальної компетентності фахівців соціальної сфери можна виокремити наступні завдання, які необхідно розв'язати за допомогою арт-терапевтичної діяльності:

- розвиток адаптивних умінь;
- формування ціннісного розуміння соціальної дійсності;
- розвиток навичок самоосвіти;
- навчання плануванню своїх дій;
- підвищення толерантності та емпатії;
- формування навичок безконфліктного спілкування;
- набуття розуміння вимог, які суспільство висуває до фахівця;
- оволодіння навичками самоконтролю й саморегуляції у процесі розв'язання соціальних проблем;
- розвиток здатності до творчого вирішення складних життєвих задач.

Відповідно до визначених завдань можна виділити деякі види арт-терапевтичної діяльності та окреслити їх спрямування на різні аспекти формування соціальної компетентності:

– ізотерапія (вироблення розуміння свого місця в суспільстві, здатності прогнозувати свою поведінку і оточуючих, розвиток почуття внутрішнього контролю);

– мандалотерапія (посилення ресурсу, розвиток здатності визначати цілі);

– казкотерапія (формування адекватної самооцінки, розвиток здатності орієнтуватися у соціальних відносинах, потреби в самореалізації своїх можливостей);

– пісочна терапія (вироблення відповідальності, розвиток прагнення до соціальної творчості, підвищення впевненості в собі);

– кінотерапія (засвоєння соціальних норм і цінностей, формування моделі соціально прийнятної поведінки, здатності обирати найбільш виправдані моделі взаємодії з різними категоріями клієнтів, вироблення толерантності);

– драматерапія (вироблення адекватної моделі соціально-комунікативного акту, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, навчання правильному оцінюванню соціальної ситуації);

– фототерапія (вмотивування до соціального пізнання, подолання роздратування у спілкуванні з оточуючими).

Застосування різних видів арт-терапевтичної діяльності (чий перелік, звісно, не є вичерпним) справляє найбільш оптимальний вплив на формування визначених властивостей особистості через групову форму взаємодії здобувачів вищої освіти на основі оволодіння соціальною дійсністю за допомогою комунікативних механізмів.

Висновки. Потенціал арт-терапії щодо формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти визначається завдяки здатності мистецтва до вираження і гармонізації внутрішнього світу особистості та обумовлюється застосуванням творчого підходу до організації освітнього процесу. Досвід участі майбутніх фахівців соціальної

сфери в арт-терапевтичній діяльності використовується для формування їх соціальної компетентності, належний рівень якої здатен забезпечити стійку продуктивність майбутнього фахівця в усіх сферах професійної діяльності та успішність його адаптації до мінливих умов соціального середовища. Це дає змогу наголосити на необхідності подальшої розробки даної проблеми, яка може полягати в розкритті складових компонентів соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, критеріїв її сформованості та соціально-педагогічних умов її формування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батарейна І. Арт-терапія як засіб виховної роботи в освітньому процесі. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2022. № 2(29). С. 144–150.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

3. Ключові компетентності для навчання протягом життя: Рекомендація 2018/0008 Європейського Парламенту та Ради (ЄС). Київ: Представництво ЄС в Україні, 2021. 20 с. URL: https://euroquiz.org.ua/data/blog_down/JA0321508UKN_Key_Compences_2021_UKR_FINAL_web.pdf.

4. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 336 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.

5. Сидорук І. Г. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луцьк, Тернопіль, 2021. 699 с.

6. Тюльпа Т. Структура соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2020. № 1. С. 193–204.

7. Tabassum R., Akhter N., Iqbal Z. Relationship between Social Competence and Academic Performance of University Students. Journal of Educational Research. 2020. Vol. 23, № 1. Pp. 111–130.

8. Taborsky B., Oliveira R. F. Social competence: an evolutionary approach. Trends in ecology & evolution. 2012. № 27(12). Pp. 679–688.